

- ¹⁷ Там само. - №410/1. - Арк. 30-31 зв.
¹⁸ Нестуля С. Становлення Всеукраїнського Археологічного комітету ВУАН (середина 1920-х років) / Відп. ред. Толочко П.П. - Полтава: Вид. Центр "Археологія", 1997. - С. 16.
¹⁹ НА ІА НАНУ. - Ф. М.Рудинського. - Д.М.Шербаківський. - Арк. 2.
²⁰ МІК. - Дк.-10274.
²¹ НА ІА НАНУ. - Ф. ВУАК. - №410/2. - Арк. 8.
²² Там само. - №21. - арк. 11 зв.-12.
²³ Там само. - №410/2. - Арк. 24, 26 зв.
²⁴ Там само. - №21. - Арк. 14.
²⁵ Там само. - Арк. 16.
²⁶ Там само. - №410/3. - Арк. 24-24 зв.
²⁷ Там само. - №36. - Арк. 61; №410/3. - Арк. 23-33 зв.
²⁸ ЦДАВОВУ. - Ф. 166, оп. 6, спр. 7650. - Арк. 1-2.
²⁹ НА ІА НАНУ. - Ф. ВУАК. - №410/3. - Арк. 28, 30.
³⁰ Там само. - №96. - Арк. 8.
³¹ Там само. - Арк. 4-12.
³² Там само. - №410/5. - Арк. 20.
³³ Барвінок В. Софійська комісія при Всеукраїнському археологічному комітеті ВУАН // Хроніка археології і мистецтва. - К., 1931. - №3. - С. 90.
³⁴ Наука на Україні. - Харків. - 1926/27. - №1-4. - С. 37-38.
³⁵ НА ІА НАНУ. - Ф. ВУАК. - №140. - Арк. 10-12.
³⁶ ІР НБУВ. - Ф. 279. - №1046. - Арк. 33, 42 зв.
³⁷ НА ІА НАНУ. - Ф. ВУАК. - №410/7а. - Арк. 1.
³⁸ Там само. - №410/6. - Арк. 14-14 зв., 21 зв.-22.
³⁹ Новицький О. Спроби реконструкції Київської Софії // Записки Всеукраїнського археологічного комітету. - 1930. - Т. 1. - С. 247-260.

⁴⁰ Повстенко О. Катедра святої Софії у Києві. Аналі Української академії Наук у США. - Т. III-IV. - 1954. - С. 75, 186-187, 204.

⁴¹ МІК. - Дк.-10374.
⁴² НА ІА НАНУ. - Ф. ВУАК. - №410/6. - Арк. 29, 47.

⁴³ Там само. - Арк. 52-52 зв.
⁴⁴ ІР НБУВ. - Ф. 279. - №1217. - Арк. 1-2 зв.
⁴⁵ НА ІА НАНУ. - Ф. ВУАК. - №410/6. - Арк. 55, 59, 62-65.

⁴⁶ ІР НБУВ. - Ф. 279. - №1218. - Арк. 1-2.
⁴⁷ НА ІА НАНУ. - Ф. ВУАК. - №269. - Арк. 72 зв, 74.

⁴⁸ Там само. - №410/11. - Арк. 77-78.
⁴⁹ Рибинський В. До історії Київської духовної академії. Курс 1887-1891 рр. Спогади // Хроніка 2000. - №17/18. - С. 176.

⁵⁰ РФ ІМФЕ. - Ф. 13-3. - №105. - Арк. 1-2, 7-8.
⁵¹ ІР НБУВ. - Ф. 279. - №523. - Арк. 1-4.

⁵² Там само. - №1219. - Арк. 1.
⁵³ НА ІА НАНУ. - Ф. ВУАК. - №410/9. - Арк. 5-6, 8, 30.

⁵⁴ ІР НБУВ. - Ф. 279. - №1220. - Арк. 1-2.
⁵⁵ НА ІА НАНУ. - Ф. ВУАК. - №410/11. - Арк. 5, 10.

⁵⁶ Там само. - Арк. 12.
⁵⁷ МІК. - Дк.-10449.

⁵⁸ Нестуля О. Погром історико-мистецьких скабів Софії Київської в 30-х роках // Народна творчість і етнографія. - 1997. - №1. - С. 56.

⁵⁹ Одарченко П. Оборонець святині українського народу: професор О.І.Повстенко - рятівник від знищення собору Софії Київської // Культура і життя. - 1997. - 29 січня.

⁶⁰ Повстенко О. Пограбування релігійно-мистецьких цінностей Софії Київської // Народна творчість і етнографія. - 1997. - №4. - С. 84-85.

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА ПРОГРАМА УВІЧНЕННЯ ПАМ'ЯТІ Т.Г. ШЕВЧЕНКА У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО РУХУ 60-Х — 80-Х РР. ХХ СТ.

Краєзнавство 1960-х — 80-х років по-сідало помітне місце у культурно-освітньому житті України. Воно, як активний громадський рух, відновивши свою діяльність після непоправних втрат у період сталінських репресій 20-х — 30-х, на тлі хрущовської відлиги 50-х років у центр своєї діяльності поставило вирішення надзвичайно складно-

го завдання того часу — відтворення неповторних героїчних сторінок минулого українського народу, збереження його безцінної історико-культурної спадщини.

Саме такою спрямованістю відзначалася діяльність краєзнавчих організацій і осередків, окремих знаних фахівців, краєзнавців-аматорів у написанні літопису насе-

лених пунктів України — історії міст і сіл. Це 26-томне видання не мало аналогів у світовій історичній практиці. Воно продемонструвало прагнення українського суспільства до пізнання власної історії, власної культури, потяг до витоків власної самобутності. Цим виданням краєзнавство 60-х — 80-х років зробило неоціненний внесок у скарбницю вітчизняної історії.

Не менш вагомим був внесок краєзнавства України 60-х — 80-х років і в пам'яткоохоронну роботу, в увічнення героїчних сторінок доби козаччини, вшанування імен визначних діячів української культури, зокрема Великого Кобзаря — Тараса Григоровича Шевченка. Починаючи з 50-х років, національна програма увічнення його імені зусиллями державних структур і зацікавлених громадських організацій включала у себе такі пріоритети як встановлення меморіальних дошок на будинках, у яких проживав поет і творив свою невмирущу поезію, відкриття літературно-меморіальних музеїв, зведення у містах і селах монументів, пам'ятників на честь Т.Г.Шевченка.

Ця діяльність стимулювала, живила і духовно збагачувала краєзнавчий рух. При цьому варто наголосити на тій обставині, що в Україні було багато населених пунктів, місць, які сходить, об'їздив Т.Шевченко у дитячі роки та під час подорожей 1843, 1845—1847, 1859 років. Серед них можна назвати і Поділля, чю історію, культуру, етнографію вивчав національний геній. Перебування на цій землі надихнуло Т.Г.Шевченка на написання нових високохудожніх творів. Краєзнавчі організації, учені, ентузіасти-аматори беруть найактивнішу участь в обговоренні проектів спорудження меморіальних дошок, пам'ятників, залучають до цієї роботи найталановитіші творчі сили республіки. Завдяки цьому у згаданий період у містах і селах України вдалося реконструювати і встановити близько 130 пам'ятників Великому Кобзарю.

Найбільш інтенсивно ця робота велася на Черкащині. У 1956 р. за проектом скульпторів О.Олійника та М.Вронського споруджується пам'ятник у с.Моринцях Звенигородського району. Поруч із ним у 1964 році

відкривається меморіальна плита з написом: "Тут стояла хата, в якій народився великий український поет, революціонер-демократ Т.Г.Шевченко". У с.Шевченкому (колишній Кирилівці), де пройшло дитинство Тараса, на місці старої батьківської хати встановлюється обеліск.

Багата Шевченківськими місцями земля Київщини. Тут поет побував у Києві, Яготині, Переяславі, Березані, Андрушах, В'юнищі, Потоках та інших містах та селах. У Переяславі-Хмельницькому зберігся будинок лікаря А.Козачковського, в якому проживав Т.Г.Шевченко. 1946 року тут почав діяти Історико-краєзнавчий музей, в якому, в тому числі, відкривається "Шевченківська кімната". 1947 року Шевченківський музей розпочинає роботу у Яготині, а 1949 року у Києві відчиняє двері Державний музей Т.Г.Шевченка.

Шевченкові шляхи проходили і через Чернігівську землю. Кілька будинків, в яких перебував поет, на превеликий жаль, були знищені 1941 року під час бомбардування фашистськими літаками Чернігова, зокрема колишній готель "Царград", будинок "Благородного собрания" тощо. Меморіальні дошки на честь Т.Г.Шевченка було встановлено на колишніх мастках Лизогубів у Седневі Чернігівського району, Тарновських у с.Качанівці Ічнянського району, Галаганів у с.Сокиринцях Срібнянського району. Пам'ятники Кобзарю споруджені у Чернігові, Прилуках, Седневі, Новій Басані, Іржавці та інших населених пунктах.

У багатьох містах і селах Т.Шевченко побував і на Полтавщині. Про це засвідчили пам'ятники у Полтаві, Лубнах, у Березовій Рудці, Веселому Подолі, Вишняках.

Шевченківські монументи споруджувалися не тільки там, де жив і творив Великий Кобзар. Вони відкривалися по всій Україні. За проектом скульпторів А.Білоостоцького та О.Олійника 1966 року відкривається пам'ятник в Одесі, 1959 року — у Дніпропетровську, у спорудженні якого взяли участь відомі скульптори І. та В.Зноби. Відкриваються вони і в Сумах, Рівному, Чернівцях та інших містах. 10 червня 1964 року за проектом скульпторів М.Грицюка, Ю.Синькевича,

А.Фуженка монумент Т.Шевченку відкривається в Москві.

Потяг до спадщини великого поета, різнобічну діяльність краєзнавчого руху з увічнення його пам'яті засвідчило відзначення у 1964 році 150-річчя від дня народження Т.Г.Шевченка. 10 березня відбувається ювілейне засідання Вченої Ради Інституту історії АН УРСР. 13 березня в Інституті літератури АН УРСР відкривається XIII ювілейна наукова шевченківська конференція. 17—19 березня в Київському державному університеті ім.Т.Шевченка відбулася Республіканська міжвузівська наукова сесія, яку вступним словом відкрив ректор університету академік АН УРСР І.Т.Швець.

Велике громадське звучання мала ювілейна сесія Академії наук УРСР. У вступній промові президент АН УРСР, академік Б.Є.Патон говорив про Шевченка як про виразника найзаповітніших сподівань трудових людей, борців за визволення від соціального гніту. Він наголошував на тому, що на радянській землі поезія Шевченка з нами, вона служить зняряддям формування нових взаємин між людьми, допомагає зводити споруду нового життя. Присутні з неослабним інтересом прослухали змістовну доповідь академіка М.Т.Рильського "Тарас Шевченко — великий поет українського народу. Віце-президент АН УРСР І.К.Білодід змалював яскравий образ Т.Г.Шевченка як основоположника української літературної мови. Народний художник СРСР В.І.Касіян присвятив свою доповідь образотворчій спадщині генія українського народу. "Шевченко і сучасність" — такою була доповідь члена-кореспондента АН УРСР Л.М.Новиченка.

Багато зробило для увічнення імені Т.Г.Шевченка Українське товариство охорони пам'яток історії та культури. 1978 року, наприклад, Товариство виступило з конкретними пропозиціями до постанови уряду республіки, що передбачала провести реставрацію пам'ятника Т.Шевченку на його могилі, замінити скульптуру Великого Кобзаря біля будинку культури у с.Шевченковому та пам'ятник поету у Звенигородці, замінити та встановити пам'ятні знаки про перебування

Шевченка у Чигирині, Шполі, Вільшанці, Лисянці, Корсуні-Шевченківському та інших населених пунктах. Пропонувалися також заходи з реконструкції та благоустрою території заповідника на Тарасовій горі, об'єктів соціально-культурного призначення у пам'ятних місцях, пов'язаних з життям і діяльністю Т.Шевченка.

Викликає зацікавлення і ще один важливий проект, здійснений за участю громадськості. На виконання постанови Ради Міністрів України, за замовленням Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, група співробітників Науково-дослідного інституту історії, теорії та перспективних проблем архітектури розробила у 1981 році проект відновлення садиби Якіма Бойчука — діда Т.Г.Шевченка по лінії матері у с.Моринці Звенигородського району Черкаської області, де народився Тарас Григорович. 24 листопада 1982 року цей проект було схвалено на засіданні Ученої Ради Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім.М.Т.Рильського АН України за участю громадських експертів УТОПК, представників управління культури Черкаського облвиконкому, шевченкознавців.

Разом з тим, спроба збереження та увічнення шевченківських місць аж ніяк не виглядала безпроблемною. На цій дорозі було багато невидимих підводних рифів, ідеологічних нашарувань. На це, зокрема, звернули увагу голова Українського фонду культури В.І.Олійник та заступник голови фонду Б.М.Біляшівський. Відзначивши безперечні успіхи у справі увічнення пам'ятних місць, пов'язаних з іменем Великого Кобзаря, вони наголосили, що "...час іде, і те, що вчора сприймалося як досягнення, сьогодні вже не задовольняє зрослих вимог новітніх високоосвічених поколінь".

У статті цілком слушно було порушено питання про необхідність реалізації науково обгрунтованого комплексного плану розвитку і багатоцільового використання скарбів Канівщини у контексті шевченківської спадщини.

Такий план уперше в історії Тарасової могили розробив Київський науково-дослідний і проектний інститут містобудування.

Ним передбачалося збереження зон навколо могили національного генія та інших пам'ятників історії, культури та природи, що склали унікальний за своїм історико-культурним призначенням, пейзажними якостями і цінністю природних утворень.

Запропоновані зони відкривали широкі можливості для активного використання найціннішого історико-культурного і природного комплексу у районі Канева.

Висловлені обгрунтовані пропозиції та підготовлені проекти знайшли свою необхідну підтримку. "Сьогоднішній день, — вказувалося в листі до редакції "Літературної України" за підписом директора музею І.О.Дудника, — вимагає, щоб розроблений Інститутом КиївНДПмістобудування проект збереження зон навколо могили Т.Г.Шевченка, спрямований на охорону меморіальної та художньої цінності історичного оточення музею-заповідника Т.Г.Шевченка та інших пам'яток історії, культури і природи був в найближчий час втілений у життя".

На жаль, подібне значення Канева і Тарасової гори, як духовного центру українського народу, усвідомлювали не всі як місцеві керівники, так і деякі члени уряду. Інакше, ніколи б не виник сумнозвісний проект розгортання промислового будівництва на лівому березі Дніпра, майже навпроти заповідної Тарасової гори. З протестами проти такого необгрунтованого рішення виступили трудові колективи Канева. Зокрема, ініціативна група канівського заводу "Магніт" 26 жовтня 1988 року звернулася до депутата Верховної Ради України П.Т.Тронька з проханням допомогти негайно припинити будівництво промислового вузла поблизу могили Великого Кобзаря.

Спираючись на вимоги окремих трудових колективів, творчої і наукової інтелігенції, голова Українського товариства охорони пам'ятників історії та культури П.Т.Тронько та голова Українського фонду

культури Б.І.Олійник у листопаді 1988 року звернулися із депутатським запитом до Голови Ради Міністрів України В.Масола, в якому вимагали негайно припинити будь-яке будівництво у районі заповідної зони і назвати конкретних винуватців згаданої протиправної акції. На засіданні Верховної Ради України 11 листопада 1988 року голова УТОПК П.Т.Тронько рішуче вимагав внести це питання у порядок денний сесії. "Мова йде, — наголошував він, — про конкретне питання. Комісія у справах освіти і культури задала питання Віталію Андрійовичу щодо будівництва промислового комплексу поруч з Тарасовою горою. Ми зробили певні висновки. Іде мова про грубе порушення законодавства. Вони не слухають ні вказівок вищестоячих органів, прямо скажемо, ні Центрального комітету, у тому числі, ні Комісії, яка зробила висновки про те, що це беззаконня, про те, що це спотворює національну культуру, ландшафт і т.д. І зараз я чув, що рішень ніяких немає.

Так от, ми просимо уряд припинити це беззаконня, припинити будівництво, віднайти можливості, щоб перенести будівництво цієї зони в інше місце, а не під Шевченковою горою. От про що мова йде".

Таким чином, у 60-х — 80-х роках, завдяки послідовній позиції українських краєзнавців, краєзнавчих організацій та осередків, зокрема Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, вдалося певною мірою активізувати роботу з увічнення пам'яті Великого Кобзаря засобами монументального мистецтва, відбудови та впорядкування пам'ятних місць, пов'язаних з його життям та діяльністю. Принциповість краєзнавців стала на заваді втіленню деяких волюнтаристських планів, які б призвели до непоправних втрат на теренах святині українського народу.

*Оксана Савчук
(м. Кам'янець-Подільський)*

